

ЛЕКЦІЯ 1 (2год), ЗМ2, Т1

Тема: *Політична соціологія. Соціологія права. Соціологія громадської думки.*

Мета: *навчити студентів розрізняти поняття та категорії політичної соціології, орієнтуватися в політичних процесах та політичній системі суспільства, навчити оцінювати причини негативних явищ у суспільстві;*

розвивати уміння творчо використовувати набуті знання;

виховувати уміння та прагнення реалізувати одержані знання для формування соціальних рис особистості.

Тип заняття: *лекція.*

Міжпредметні зв'язки: *політологія, філософія, психологія, світова історія.*

Література

1. "Соціологія" за ред.. В.Г. Городяненка. Київ "Академія" 2008р.

2. В.М. Піча. "Соціологія" Київ "Каравела" 2015р.

3. Лукашевич М.Й. "Соціологія". Підручник. Київ 2006.

4. Соціологія: навч. посіб. /за ред. В.І. Докаша – Чернівці: Чернівецький нац.. ун-т, 2012 р.

План.

1. Політика як особливий вид соціального регулювання. Предмет соціології політики.

2. Електоральні теорії в соціології політики.

3. Предмет, проблематика, функції соціології права.

4. Соціальна природа правомірної та протиправної поведінки.

Тематика рефератів:

1. Специфіка поняття "політика" в соціальних науках.

2. Громадянське суспільство як об'єкт соціології політики.

3. Сучасні теорії політичної еліти.

4. Соціологічні дослідження виборчої поведінки: тенденції розвитку.

Розповідь викладача

1. Політика як особливий вид соціального регулювання. Предмет соціології політики.

Сфера політики є найважливішим структурним елементом суспільного життя, одним з головних регуляторів соціальних відносин, що пронизує все суспільство.

Політичні аспекти присутні практично у всіх видах діяльності людей. У науковій лексиці постійно використовуються такі поняття, як «економічна політика», «соціальна політика», «національна політика», «міжнародна політика», «культурна політика» та ін. Слово «політика» відображає ідеї, цілеспрямовані дії певних структур, відповідальних за здійснення комплексу скоординованих заходів. Саме в такому сенсі вживається воно у словосполученнях «аграрна політика», «містобудівна політика», «науково-технічна політика». Асоціюється

воно і з поняттям «ідеологія», яка безпосередньо пов'язана зі здійсненням акцій, наприклад, у сфері демографії, виховання, діяльності конкретного засобу масової інформації тощо.

Політика — галузь відносин між соціальними суб'єктами (класами, соціальними групами, політичними партіями, окремими особами, національними спільнотами, державами) щодо здійснення (використання, розподілу, завоювання) політичної влади.

Соціологія політики — галузь соціологічного знання, яка вивчає соціальні механізми влади та їх вплив у суспільстві, закономірності впливу соціальних спільнот, інститутів на політичний порядок, соціальні засади політичних та державних інститутів, стан, тенденції, напрями функціонування політичної свідомості, політичної поведінки в соціальному середовищі.

Предмет соціології політики охоплює соціальні аспекти функціонування політичної сфери — інституціалізацію, соціалізацію, інструменталізацію політичних форм (держави, влади, демократії, консенсусу) в контексті соціального середовища, а також політичну свідомість і політичну поведінку людей, відображених у діяльності державних і суспільних інститутів, організацій та в механізмах їх впливу на процес функціонування влади.

Специфіка соціології політики, на відміну від філософії, юриспруденції, політології та інших наук, що вивчають сферу політики, виявляється в дослідженні її із соціологічних засад (із залученням власного потенціалу та інструментарію — концепцій, теорій, методів). Її проблематика — це передусім відносини між політикою та суспільством; соціальними і політичними інститутами; соціальною і політичною поведінкою різних соціальних груп: представленість інтересів, потреб соціальних груп у політиці державної влади, їх ставлення до неї, яке виявляється у суспільній думці (судженнях, оцінках) та в залученні людей до діяльності суспільно-політичних організацій, процесів тощо. Відповідно соціологія політики досліджує виникнення політичного феномену всередині соціального контексту. Тобто якщо соціологія досліджує людину в соціальному середовищі, то соціологія політики аналізує політичне життя з точки зору людини як суб'єкта суспільства.

Будучи елементом (компонентом) соціальної групи чи етнічної спільноти, особистість водночас є самостійним феноменом, який, залежно від конкретних обставин, «включається» в політичну діяльність, уособлює певний ступінь утілення політичної волі суспільства. Необхідність такого підходу зумовлена тим, що кожна людина в сучасному суспільстві є суб'єктом політичних відносин. Усунення людей від участі в політичному житті може мати серйозні негативні наслідки.

На сучасному етапі розвитку людства політичне життя все більше характеризується активізацією масових суспільних рухів. Люди різної політичної орієнтації протестують проти мілітаризації, політики агресії та війни, расової та національної дискримінації, обмеження прав жінок, корупції, хижацького використання природних ресурсів і довкілля. Політичні лідери змушені зважати на позиції масових суспільних рухів, які нерідко висувують певні політичні вимоги.

2. Електоральні теорії в соціології політики.

Електоральна (лат. Elector — виборець) соціологія (соціологія електорату) є однією з найдинамічніших галузей в структурі соціології політики.

Електоральна соціологія — галузь соціологічної науки, яка займається вивченням політичної взаємодії суб'єктів суспільства шляхом аналізу механізмів їх політичної участі в житті соціуму, умов та особливостей об'єднання в політичні групи, політичної презентації інтересів у владній боротьбі тощо.

Безпосереднім її завданням є дослідження мотивації поведінки виборців під час голосування, різноманітних чинників, які впливають на їх електоральні симпатії та антипатії. Вона відкриває неабиякі можливості щодо прогнозування, формування, управління настроями та уподобаннями виборців, вироблення та використання відповідних технологій.

Предмет електоральної соціології — електоральна поведінка виборців, які делегують свої законодавчі права обмеженій кількості своїх представників. Об'єкт — процес обрання представників законодавчої влади у демократичних суспільствах (ґрунтується на вільному вияві політичної свідомості всіх громадян та на системі прямих виборів у законодавчі органи влади).

Електоральні дослідження можливі лише за певної організації політичної влади (реального існування демократичного суспільства), коли має сенс постановка питання про виборчу активність його громадян та особливості її виявів. Так, монархічні, самодержавні режими майже не передбачають політичної системи, заснованої на прийнятті політичних рішень через політичні партії за участю виборців. Тоталітарні та авторитарні режими, навіть маючи ознаки формальної демократії (країни колишнього соціалістичного блоку), неспроможні забезпечити вільний вияв електоральної активності громадян.

З початку ХХ століття розвивалися теоретичні концепції, що намагалися виробити цілісне бачення електоральної поведінки виборців. Першою вдалася до них чиказька школа досліджень політичної поведінки, представники якої поставили питання про вплив на результати виборчої боротьби агітації в засобах масової інформації. Було проведено масштабне дослідження з використанням експериментальних і контрольних груп виборців, результати якого (як і подальших досліджень під керівництвом Г. Ласуелла) відіграли помітну роль у становленні електоральної соціології. Саме у 30—50-ті роки сформувалися дві найбільші представницькі концепції вивчення виборчої активності громадян — соціологічна (класова, статусна) та соціально-психологічна. Поширеними є також теорії «раціонального вибору» та «політичного поля».

Соціологічна концепція

Наголошує на безпосередній залежності виборчої поведінки електорату не від переваги політичних чи ідеологічних програм, платформ, а від належності виборців до певних великих соціальних груп (класових, етнічних, конфесійних, поселенських тощо). На думку авторів цієї теорії (найвідоміший серед них П. Лазерсфельд), голосування залишається не стільки вільним вибором конкретної особи, скільки демонстрацією зв'язку її з певною соціальною групою. Самі ці групи й забезпечують конкретній партії більш-менш стійку виборчу базу.

Представники цього підходу зафіксували щонайменше чотири основні типи соціальних розмежувань, які впливають на реалізацію електорального потенціалу виборців: розмежування між містом і селом, центром та периферією, між

представниками різних конфесійних груп, між представниками різних соціальних класів, верств населення.

Соціально-психологічна концепція

Зосереджує увагу на опосередкованому впливі на політичні уподобання «маргінальних» для політичних процесів чинників — сім'ї, духовних цінностей, найближчого оточення тощо. Її прихильники стверджують, що симпатії до певних партій та ідеологій є не стільки свідомими виявами електоральної активності, скільки наслідками ранньої соціалізації індивіда (в сім'ї, під впливом найближчого оточення тощо).

Більшість сучасних соціологів надає перевагу саме соціально-психологічній концепції. Але обидві вони є дещо статичними, зорієнтованими на суспільства зі стійкою системою невеликої кількості парламентських партій, що постійно перебувають на політичній арені (демократична та республіканська партії у США, демократична, консервативна та ліберальна партії у Великобританії). За великої кількості політичних партій, що є основою політичних систем більшості європейських країн, в тому числі й на пострадянському просторі, ні статусний, ні соціально-психологічний підходи не можуть чітко обґрунтувати особливості електоральних уподобань громадян. Зокрема, у більшості європейських країн принципово незначним є показник їх політичної ідентифікації. Так, за даними європейських досліджень, проведених у другій половині 90-х років, на запитання «Наскільки Вам близькі політичні партії?» відповіли позитивно («дуже близькі» та «достатньо близькі»): в Італії — 44%, Нідерландах — 32%, Німеччині — 30%, у Франції — 23%, Росії — 22%.

Теорія «раціонального вибору»

Сформувалася наприкінці 50-х років XX ст. унаслідок намагань осмислити тогочасні уявлення про особливості реалізації виборчої активності громадян. Згідно з нею кожен виборець голосує за партію, яка, на його думку, може бути найкориснішою для нього (йдеться передусім про меркантильні інтереси). У своїх оцінках люди орієнтуються на ідеологічні презентації конкретної партії в політичному просторі, а також на повсякденний досвід існування за конкретної політичної адміністрації, надаючи перевагу здебільшого економічним показникам.

Теорія «політичного поля»

Будучи найчіткіше окресленою в працях французького соціолога П. Бурдьє, вона пояснює електоральні уподобання виборців, особливості реалізації політичної влади у контексті відносин «домінування — підкореності». Центральними у ній є поняття соціального простору та політичного поля.

Соціальний простір — продукт людської діяльності, що є сукупністю суспільних суб'єктів, які становлять суспільну цілісність, а також сукупністю певних об'єктивованих взаємин між індивідами.

Індивід у соціальному просторі має певний статус, закріплений за допомогою «соціального капіталу» (сукупність потенційно важливих рис: характер людини, її суспільний статус, культурний потенціал тощо). Відповідно і соціальна група постає як певна кількість агентів з однаковими соціальною позицією, умовами існування, що зумовлює й однакові системи практик.

Індивіди, які володіють максимальною сукупністю соціальних капіталів, завжди намагаються впливати на життєдіяльність людей. Домінування, на думку

Бурдьє, реалізується у формі легітимного бачення соціального світу, за утвердження якого (різного для різних суспільних груп) у межах політичного поля точиться суспільна боротьба.

Політичне поле — проекція соціального простору на взаємодію суб'єктів влади.

Об'єднання людей у політичну спільність стає можливим завдяки існуванню так званої докси (грец. — думка, уявлення) — спонтанної згоди з повсякденним політичним порядком. Саме вона є чинником, що об'єднує великі групи людей у політичні спільноти, сенс яких полягає у послідовному використанні сприйнятої докси як інструменту політичної боротьби.

Однак навіть система політичної демократії, що проголошує широкі можливості реалізації владного потенціалу кожного виборця, не може повністю реалізувати ці настанови. Спричинено це неоднаковими суспільними капіталами, якими володіють виборці, що надає перевагу вузькому колу «професіоналів». Саме вони реалізують потенційні можливості окремої соціальної групи у просторі політичної боротьби, і саме їм делегується сукупність владних прав виборців.

Представники даної теорії формують дві головні проблеми: 1) чи насправді сучасна політична демократія є системою, що забезпечує реалізацію владного потенціалу кожного виборця; 2) чи можна вести мову про існування тих, хто делегує свої права, до моменту самої передачі цих прав. Щодо обох проблем однодумці Бурдьє дають песимістичну відповідь.

Загалом електоральна соціологія за останні п'ятдесят років все більше зміщує свій інтерес з раціонально зумовленого вибору електорату в політичній боротьбі на вивчення реакцій громадян на повсякденні події політичного життя.

3.Предмет, проблематика, структура соціології права, функції правової системи.

Соціологія права є міждисциплінарною наукою, що сформувалася на межі соціології та права. Європейська наука вважає її галуззю соціології, у нас раніше її вважали юридичною дисципліною. Нині віддають перевагу першому погляду.

Соціологія права — галузь соціології, що вивчає закономірності функціонування права в системі соціальних інститутів: генезис, динаміку, структуру правових норм та їх роль у суспільстві, механізми їх реалізації в поведінці та діяльності особистості, групи, організації, інститутів, суспільства.

Вона покликана досліджувати взаємозв'язки і взаємовпливи соціальної дійсності з правовими системами і нормами права, розглядаючи право як систему встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових норм, які регулюють суспільні відносини, дотримання і виконання яких забезпечується як методом переконання, так і методом примусу.

Предметом соціології права є суспільні відносини, за яких формувалися правові норми та акти, соціальна зумовленість права, а також вплив права на соціальні процеси, формування і розвиток суспільних відносин. Це означає, що предмет соціології права охоплює всі суспільні явища, які містять правовий елемент, соціальні чинники, які взаємодіють з правовими явищами, а також механізми та закономірності такої взаємодії. *Об'єктом соціології права* є соціально-правові відносини.

Актуальність соціології права полягає в науково-пізнавальному та практичному аспектах, оскільки без всебічного знання соціальних аспектів

формування і дії права неможливі реалізація концепції правової держави, прогнозування перспектив упровадження конкретного правового акта.

Проблематика досліджень соціології права охоплює кілька головних напрямів. Одним з них є походження правових норм, що складаються на підставі існуючих суспільних відносин, відображаючи волю законодавця, потреби суспільства, тенденції суспільного розвитку, тобто є соціально зумовленими. Наскільки адекватно правові норми відтворюють вимоги життя, реальний стан речей, сприяють розвитку суспільних відносин, завдяки чому і як виникають конкретні правові інститути — усе це досліджує соціологія права.

Соціологія права, як самостійна галузь знань реалізує всі властиві науці функції, сукупність яких утворює дві групи:

Теоретико-пізнавальна функція. Реалізується в обґрунтуванні причинно-наслідкових зв'язків взаємодії права та соціуму, у критичному оцінюванні чинних норм права, у з'ясуванні особливостей права, які заважають його визнанню в осмисленні різноманітних практичних ситуацій, повсякденній реалізації права.

Практична функція. Стрижнем її є прогнозування правової ситуації в країні, вивчення громадської думки щодо певного правового акта, рівня правової культури громадян та засобів його підвищення. Містить елементи прогнозування, критики, оцінки, опису.

4. Соціальна природа правомірної та протиправної поведінки.

Правова поведінка — соціальнозначуща поведінка суб'єктів, передбачена нормами права, підконтрольна свідомості та волі й має юридичні наслідки.

Вона може бути як правомірною, так і протиправною. Головна ознака правової поведінки — її соціальна значущість. Вона перебуває під актуальним або потенційним контролем свідомості та волі індивіда, чітко регламентована, підконтрольна державі. Правомірна і протиправна поведінка суттєво відрізняються. Передусім вони мають протилежне соціальне значення (правомірна поведінка зміцнює правомірні відносини, протиправна — ослаблює та руйнує їх). Якщо правомірна поведінка мотивується відчуттям обов'язку, особистими інтересами, які не суперечать суспільним, то протиправну зумовлюють егоїзм, агресія, корисливість. До того ж, правомірна поведінка визначається нормами, що зобов'язують або дозволяють, протиправна — нормами, що забороняють. Контроль правомірної поведінки спрямований на заохочення та охорону її, протиправної — на заборону та запобігання.

Соціологія права визначає головні мотиви правомірної поведінки: ідейна переконаність у суспільній значущості, корисності вчинку; обов'язок перед суспільством, правовий обов'язок; професійне відчуття відповідальності; практична корисність вчинку для інших; стереотип, звична поведінка; конформізм; боязнь юридичної та моральної відповідальності; особиста користь від вчинку; егоїстичні інтереси; негативні мотиви (помста, ревності та ін.), які реалізуються правовими засобами.

Важливими передумовами такої поведінки є рівність громадян у суспільстві та принцип поваги до особистості.

Виокремлюють кілька видів правомірної поведінки особистості.

Матеріальна. Спрямована на досягнення соціоекономічних, інтелектуальних та інших результатів, реалізацію політичних, економічних, побутових прав та обов'язків.

Інструментальна. Постає у вчинках, що мають певні юридичні наслідки (вступ до шлюбу, отримання паспорта, оформлення купівлі-продажу), коли виникнення, зміна і захист матеріальних правових відносин потребують правового закріплення.

Правова бездія. Виявляється у дотриманні законів, ухиленні від заборонених правовими нормами вчинків, невикористанні своїх прав.

Соціально-правова активність. Будучи протилежною правовій бездії, постає як добровільна ініціативна діяльність, що сприяє зміцненню правопорядку, повага, інтерес до права, визнання престижу правових норм, виконання громадських обов'язків у правовій сфері. Вона є позитивною діяльністю, спрямованою на реалізацію загальнозначущих цілей права, перебільшує звичайні вимоги закону, тому що вона ініціативніша, активніша та результативніша (затримання злочинця, захист потерпілого).

Протиправна поведінка (правопорушення, злочини) привертає увагу юристів, соціологів, психологів більше, ніж правомірна поведінка, оскільки вона є деструктивним, небезпечним чинником для суспільства. Соціологія права вивчає соціальні проблеми злочинності, їх вплив на суспільство, причини і чинники, що їх породжують, особистість злочинця, делінквентну (злочинну) субкультуру загалом. У соціальному сенсі головне у протиправній поведінці — її несприйняття, ігнорування існуючих суспільних відносин, нанесення шкоди правам та інтересам громадян, груп, суспільства.

Проблему злочинності соціологія розглядає на різних етапах розвитку і в різних ракурсах. Відповідно окреслилися напрями дослідження причин протиправної поведінки.

Біологічний напрям

Згідно з ним злочинність породжена біологічними особливостями людини. Засновник його — італійський антрополог Чезаре Ломброзо (1835—1909), автор праці «Злочинна людина» (1876). На підставі спостереження він дійшов висновку, що типовий злочинець має атавістичні або дегенеративні анатомічні ознаки: скошене чоло, подовжені мочки вух, надмірну або притуплену чутливість до болю, надмірну волохатість або облісіння, висунуту нижню щелепу. Ломброзо вважав, що «кримінальний тип» — результат деградації людини на ранніх стадіях еволюції. Він розробив класифікацію злочинців: а) природні злочинці; б) душевнохворі злочинці; в) випадкові злочинці. У боротьбі зі злочинністю пропонував своєчасно виявляти всіх «уроджених» злочинців (за допомогою) розроблених ним таблиць) до того, як вони скоять злочин; лікувати тих, хто піддається цьому, а також довічно ув'язнювати або фізично знищувати тих, хто не піддається лікуванню. Попри помилковість багатьом поглядів, Ч. Ломброзо вважають засновником криміналістичної ідентифікації. Саме він першим розробив методику вивчення самого злочинця.

Прихильники цього напрямку висловлювали міркування, що певна будова тіла свідчить про певні якості, вважаючи найбільш схильними до злочинів мезоморфів (осіб, чиє тіло наділене силою та стрункістю, які виявляють схильність до занепокоєння, активні та не дуже вразливі).

Психологічний напрям

Його представники причину протиправної поведінки вбачають у психічному стані особистості. В основі цього підходу психоаналітична теорія З.

Фрейда, який припускав, що біологічно зумовлений інтенсивний потяг та породжені ним мотиваційні конфлікти особистості є першопричиною дій людини. Ця теорія була розвинута у працях К. Хорні, Е. Фромма, які вивчали найтиповіші деформації характеру та їх (юрми. На думку останнього, найбільш тяжкі злочини спричинені психозами, а менш тяжкі — невротами. Загалом, прибічники психологічного напрямку стверджують, що протиправна поведінка залежить від психічних або психофізичних аномалій, а соціальний аспект поведінки є вторинним стосовно психічних процесів.

Соціологічний напрям

Зорієнтований на пошуки причин протиправної поведінки у соціальній реальності. Вперше детально розглядається у працях бельгійсько-французького соціолога Адольфа Кетлє. Аналізуючи закономірності виникнення та поширення злочинності, він встановив, що на цей процес впливають стать, вік професія, рівень освіти, пора року, ціни на хліб та ін. На його думку, усі злочини породжує суспільство, оскільки в ньому зосереджуються умови їх розвитку.

Отже, злочинність спричиняють як *внутрішні* (обмеженість потреб та інтересів, викривлення ціннісних орієнтацій, специфічний спосіб життя, антисоціальність засобів задоволення потреб та інтересів, психологічні деформації особистості), так і *зовнішні чинники* (політико-правова ситуація у країні і деформація нормативної системи та соціальних інститутів, низький рівень правової культури у суспільстві, вплив оточення, соціально-економічне становище у країні, вплив засобів масової інформації тощо). У період криз, соціально-економічного занепаду, суспільних трансформацій значно зростає злочинність, розширюється, омолоджується її соціальна база, відбуваються зміни в її структурі. До об'єктивних чинників, які обумовлюють це явище, належить системна криза всіх сфер життєдіяльності, пов'язані з нею зниження життєвого рівня населення, безробіття, зростання тіньового сектора економіки, майнове розшарування населення, ослаблення авторитету влади та ефективності державного управління, байдужість значної частини населення до правопорядку.

Соціологію права завжди цікавила особистість правопорушника. Одні вчені стверджують, що за своєю сутністю вона є антисоціальною. Інші висловлюють сумнів, що всіх, хто скоїв злочин, можна охарактеризувати назагал, сконструювавши універсальне поняття «особистість злочинця», оскільки злочини, скоєні через необережність, необачність не мають у своїй основі антисоціального спрямування людини. На цій підставі класифіковано три *основні типи злочинців*: «послідовно криміногенний», «винятково криміногенний» і «ситуативний».

Контрольні питання:

1. *Електоральна соціологія, її предмет та об'єкт.*
2. *Електоральні теорії та їх основний зміст.*
3. *Назвіть види правової поведінки особистості.*
4. *Напрями дослідження причин протиправної поведінки.*